

Jerzy Domasłowski

Profesor Alicja Karłowska-Kamzowa

Historia Slavorum Occidentis 2(3), 11-23

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JERZY DOMASŁOWSKI (POZNAŃ)

PROFESOR ALICJA KARŁOWSKA-KAMZOWA

Profesor Alicja Karłowska-Kamzowa, wywodziła się ze starej wielkopolskiej rodziny ziemiańskiej, pieczętującej się herbem Prawdzic. Urodziła się 6 kwietnia 1935 roku w Piaskach w powiecie rawickim, jako córka Tadeusza Karłowskiego, administratora miejscowego majątku, absolwenta studiów rolniczych w Berlinie, powstańca wielkopolskiego oraz Janiny z Bartoszewiczów herbu Pomian, obdarzonej artystyczną wrażliwością i talentem malarskim¹.

¹ O rodzinie Karłowskich pisze Paweł Kamza, *Strzelecka 28*, [w:] *Inteligencja poznańska. Historia i wspomnienia*, „Kronika Miasta Poznania” 1998, nr 2, s. 212–23. Por. Karłowska-Kamza Alicja, [w:] *Kto jest kim w Poznaniu*, red. M. Piotrowski, Poznań 1997, s. 256; J. Domasłowski, *Profesor dr. hab. Alicja Karłowska-Kamzowa*, *Artium Quaestiones* 11 (2000), s. 7–10; T. Jasiński, *Głębokiej wiary i kryształowej duszy*, *Życie Uniwersyteckie* 2000, nr 1–2, s. 20–21; J. Wiesiołowski, *Koniec pewnego etapu w dziejach inteligencji poznańskiej*, *Życie Uniwersyteckie* 2000, nr 1–2, s. 21–22; M. Quinkenstein, *Karłowska-Kamza Alicja*, [w:] *Słownik biograficzny historii Polski*, red. J. Chodera, F. Kiryk, t. 1, A–K, Wrocław–Warszawa–Kraków 2005, s. 659; J. Kowalski, *Profesor Alicja Karłowska-Kamzowa. Portret w pięciu odślonach*, [w:] *Wielkopolska – Polska – Europa. Studia dedykowane pamięci Alicji Karłowskiej-Kamzowej*, red. J. Wiesiołowski, współpr. J. Kowalski, Poznań 2006 (Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Wydział Nauk o Sztuce, Prace Komisji Historii Sztuki, t. 34), s. 7–18; J. Domasłowski, *Alicja Karłowska-Kamzowa (1935–1999)*, *Gazeta Wyborcza Poznań* z dnia 4.12.2007, s. 10 (wersja elektroniczna: <http://poznan.gazeta.pl/poznan/1,36048,4730702.html> (dostęp 18.09.2010)). Opracowanie to zostało poprzedzone wprowadzeniem hasła do internetowej Wikipedii, którego treść uległa później – nie zawsze właściwym – zmianom: http://pl.wikipedia.org/wiki/Alicja_Kar%C5%82owska-Kamzowa (dostęp 18.09.2010); informacja na stronie internetowej Nauka Polska: <http://nauka-polska.pl/dhtml/raporty/ludzie-Nauki?rtye=opis&objectId=8502&lang=pl> (dostęp 18.09.2010); życiorys na stronie internetowej Instytutu Historii Sztuki UAM: <http://www.arthist.amu.edu.pl/page/show/id/35> (dostęp 18.09.2010). O ojcu, Tadeuszu Karłowskim i jego rodzinie szczegółowa informacja Jakuba Morysona na stronie internetowej *Słownik delegatów na Polski Sejm Dzielnicowy*: <http://www.wtk.poznan.pl/sd/hasla.aspx?ctIdHasla=434> (dostęp 18.09.2010).

Profesor Alicja
Karłowska-Kamzowa

Po wczesnej utracie rodziców, od 1938 roku była wychowywana wraz z braćmi w Poznaniu przez Gabriellę Karłowską, siostrę ojca, późniejszą docent nauk chemicznych i rolniczych². W 1952 roku, po zdaniu egzaminu maturalnego w (obecnie V) Liceum Ogólnokształcącym im. Kludyny Potockiej, rozpoczęła studia z zakresu historii sztuki na Uniwersytecie Poznańskim. Ukończyła je w 1956 roku, od początku konsekwentnie wybierając specjalizację mediewistyczną i pisząc pod kierunkiem ks. prof. Szczęsnego Dettloffa pracę magisterską na temat polptyku fromborskiego i późnogotyckiej plastyki

toruńskiej³. Od razu po studiach rozpoczęła pracę w Zakładzie (następnie kolejno Katedrze i Instytucie) Historii Sztuki Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, z którym pozostała związana aż do końca życia. W 1961 roku obroniła dysertację doktorską poświęconą gotyckim malowidłom ściennym na Śląsku, której promotorem był prof. Zdzisław Kępiński⁴. Rozprawę habilitacyjną poruszającą kwestię mecenatu artystycznego księcia Ludwika I brzeskiego opublikowała w 1970 roku, jednak jeszcze długo pozostawała na charakterystycznym dla tamtej epoki stanowisku docenta, gdyż profesura została zatwierdzona – z powodu politycznego sprzeciwu ze strony wszechwładnego Komitetu Centralnego PZPR (Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej) – dopiero po upadku komunizmu w 1989 roku. W 1992 roku otrzymała tytuł profesora zwyczajnego.

Alicja Karłowska-Kamzowa.
Fot. Zbigniew Czarnecki

² Starszymi braćmi byli Konstanty Karłowski – absolwent rolnictwa, dyrektor stacji hodowlanych na Pomorzu (1926–2005) i Jan Karłowski (ur. 1930), kapitan żeglugi wielkiej – P. Kamza, op. cit., s. 223.

³ Wersja drukowana ukazała się nieco później – A. Karłowska, *Poliptyk fromborski i plastyka toruńska przełomu wieku XV/XVI*, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu*, nr 22, „Historia Sztuki”, z. 1, Poznań 1959, s. 117–154.

⁴ Alicja Karłowska-Kamzowa, *Gotyckie malarstwo ścienne na Śląsku*, *Roczniki Sztuki Śląskiej* 3 (1965), s. 27–92.

Profesor Alicja Karłowska-Kamzowa zajmowała się badaniami średniowiecznej sztuki polskiej, zwłaszcza malarstwa ściennego i malarstwa miniaturowego, ze szczególnym uwzględnieniem Wielkopolski, Śląska i Pomorza Wschodniego. Oprócz szeregu artykułów o gotyckim iluminatorstwie, była współautorką katalogu pionierskiej wystawy rękopisów iluminowanych ze zbiorów krajowych, zorganizowanej w 1991 roku przez Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie⁵. Swoimi artykułami przywróciła nauce dekoracje krzyżackich rękopisów z Królewca, przechowywanych w Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu.

W ślad za malarstwem miniaturowym, rozwinęła badania nad ilustracjami francuskich, niderlandzkich i polskich inkunabułów i druków XVI w. Interesowała się średniowiecznymi fundacjami artystycznymi. Wiele uwagi poświęciła ikonografii św. Jadwigi Śląskiej, z którą odczuwała szczególny rodzaj duchowej więzi, a także ikonografii św. Stanisława Biskupa i św. Wojciecha (opracowała katalog jubileuszowej wystawy o św. Wojciechu w Muzeum Archidiecezji Gnieźnieńskiej w 1997 roku, której również była komisarzem)⁶. Ponadto pisała o ikonografii sztuki włoskiej kręgu franciszkańskiego, średniowiecznych freskach w Serbii, obrazie Matki Boskiej Częstochowskiej, brązowych płytach nagrobnych kręgu Vischerowskiego w Polsce, twórczości Wita Stosza i Hieronima Boscha, a lista poruszanych tematów pozostaje daleka od wyczerpania⁷. Aby treść prac naukowych przybliżyć za-

W otoczeniu studentów i współpracowników, podczas prac nad katalogiem malowideł ściennych. Trzebiatów koło Stargardu Szczecińskiego, 1977 r.

⁵ Średniowieczna książka rękopiśmienna jako dzieło sztuki, aut. kat. A. Karłowska-Kamzowa, L. Wetesko (który był komisarzem wystawy), J. Wiesiołowski, Gniezno 1993 (Państwo Polskie w Pierwszych Wiekach). Wystawie towarzyszył folder autorstwa Alicji Karłowskiej-Kamzowej, o takim samym tytule.

⁶ Święty Wojciech – patron Polski. Oblicze świętego, teksty kat. A. Karłowska-Kamzowa, Gniezno 1997.

⁷ Bibliografia publikacji profesor dr hab. Alicji Karłowskiej-Kamzowej (1957–1994), [w:] *Kobieta w kulturze średniowiecznej Europy*, s. 9–22; tenże, *Bibliografia obejmuje lata 1957–*

Podczas przeprawy promem przez Zalew Rożnowski, 1978 r. Od prawej: kierowca, dr Marian Kornecki, prof. Alicja Karłowska-Kamzowa, mgr Helena Małkiewiczówna, Jerzy Domasłowski. W głębi uniwersytecka „nyska”, zapewniająca sprawny transport podczas prac nad katalogiem

granicznym uczonym, dbała, by publikowane teksty zostały opatrzone obcojęzycznymi streszczeniami.

Odrębnym tematem, o ważnym zastosowaniu praktycznym w dziedzinie ochrony zabytków, któremu poświęciła wiele energii i czasu, było zagadnienie przestrzeni historycznej i ochrony dziedzictwa kulturowego⁸. Na podstawie tych badań w 1984 roku została opracowana krajowa mapa zabytków⁹. Był to okres intensywnej współpracy z mgr Dorotą Matyaszczyk.

Wiele opracowań dotyczy szeroko pojętej problematyki wielkopolskiej, zarówno dotyczącej zagadnień

szczegółowych, jak i syntez. Do ulubionych tematów badawczych należało malarstwo gotyckie, widziane w perspektywie środowisk artystycznych Europy środkowo-wschodniej. Oznaczało to naturalnie – niemal od początku działalności – zainteresowanie sztuką czeską, zajmującą w tym zakresie miejsce centralne¹⁰. Badania były związane z częstymi pobytami w ówczesnej

–2000, *Artium Quaestiones* 11 (2000), s. 11–38; J. Kowalski, op. cit., s. 18. Por. ponadto przypis 13 niniejszego tekstu.

⁸ M. Konopka, *Profesor Alicja Karłowska-Kamzowa (1935–1999) – społecliwy opiekun zabytków*, *Ochrona Zabytków* 2004, nr 4, s. 441–442.

⁹ *Mapa obiektów i zespołów zabytkowych Państwa Polskiego*, Rydzyna 1984 (jako wydawcy figurują Stowarzyszenie Konserwatorów Zabytków, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu i Centrum Postępu Technicznego SIMP w Rydzynie)

¹⁰ Pierwsza publikowana praca uczonej na ten temat, to A. Karłowska, *Malowidła ściennie z XIV wieku w Małujowicach koło Brzegu*, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu*, nr 31, „Historia Sztuki”, z. 3, Poznań 1961, s. 47–74. Dalsze teksty na temat związków artystycznych ziem polskich z Czechami, to m.in. *Dekoracja malarska gnieźnieńskiej Biblii Jarosława Bogorii Skotnickiego*, [w:] *Ars una. Prace z historii sztuki*, red. E. Iwanoyko, Poznań 1976 (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, seria Historia Sztuki, nr 5), s. 49–55; *Der Einfluss Böhmens auf die Entwicklung der Malerei in Schlesien, in Ordenspommern und Gross- und Kleinpolen in der Zeit von 1350–1420*, [w:] *Die Parler und der Schöne Stil 1350–1450. Europäische Kunst unter den Luxemburgern*, hrsg. von A. Legner, Bd. 4, *Das internationale Kolloquium vom 5. bis zum 12. März 1979 anlässlich der Ausstellung des Schnütgen-Museums in der Kunsthalle Köln*, Köln 1980, s. 160–164; *Kontakty artystyczne*

Czechosłowacji i oprócz kolejnych opracowań, omawiających związki artystyczne ziem polskich i czeskich, dodatkowo zaowocowały długoletnimi przyjaźniami naukowymi¹¹. Podkreślenia wymaga pasja badawcza Pani Profesor, w imię której podejmowała nawet uciążliwe podróże krajowe i zagraniczne. Zresztą, czuła się swobodnie tak w kraju, jak i zagranicą, zarówno w kontaktach z największymi instytucjami badawczymi i wybitnymi przedstawicielami świata nauki¹², jak i z lokalnymi opiekunami zabytków na przysłowiowej głuchoj prowincji.

Odoczynek podczas studenckiego objazdu naukowego w latach 70-tych

Prof. Alicja Kamzowa (na co dzień używała skróconej wersji nazwiska i w takiej formie było używane przez innych), znana była z niezwyklej pracowitości. Była autorką, współautorką i redaktorką grubo ponad 300 prac naukowych, ogłaszanych w kraju i poza jego granicami. Do ważniejszych książek jej autorstwa należą: *Fundacje artystyczne księcia Ludwika I brzeskiego. Studia nad rozwojem świadomości historycznej na Śląsku XIV-XVIII w.*, Opole-Wrocław 1970 (rozprawa habilitacyjna); *Malarstwo śląskie 1250-1450*, Wrocław 1979; *Malarstwo gotyckie Europy Środkowowschodniej. Zagadnienie odrębności regionu*, Poznań 1982 (Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Wydział Nauk o Sztuce, Prace Komisji Historii Sztuki, t. 14); *Sztuka Piastów Śląskich w średniowieczu. Znaczenie fundacji książęcych w dziejach sztuki gotyckiej na Ślą-*

z Czechami w malarstwie gotyckim Śląska, Pomorza Wschodniego, Wielkopolski i Kujaw, *Folia Historiae Artium* 16 (1980), s. 39-65; *Stan badań nad polsko-czeskimi stosunkami artystycznymi w średniowieczu*, [w:] *Stan badań nad związkami artystycznymi polsko-czesko-słowacko-węgierskimi*, Kraków 1981 (Seminaria Niedzickie, Związki artystyczne polsko-czesko-słowacko-węgierskie, t. 1), s. 63-71.

¹¹ Byli to tak wybitni znawcy malarstwa średniowiecznego, jak dr Vlasta Dvořáková, dr Josef Krása Csc. i dr Karel Stejskal CSc.

¹² Byli to m.in. dr Maria Prokopp z Uniwersytetu w Budapeszcie, prof. Anton Legner z Kolonii, prof. Anna Nilsén z Uppsali, prof. Gerhard Schmidt z Uniwersytetu Wiedeńskiego i wielu innych – por. Karłowska-Kamzowa, *Malarstwo gotyckie Europy Środkowowschodniej. Zagadnienie odrębności regionu*, Poznań 1982 (Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Wydział Nauk o Sztuce, Prace Komisji Historii Sztuki, t. 14), s. 11.

Zamek w Lidzbarku Warmińskim, 1982 r.
Od lewej: Jerzy Domasłowski, Liliana Krantz,
Bogdan Przybyła (kierowca uniwersytecki),
prof. Alicja Karłowska-Kamzowa, dr Kamila
Wróblewska, mgr Andrzej Florkowski

Wiele publikacji ogłosiła jako współautorka, choć zwykle ona była inspiratorką ich powstania, np. *Gotyckie malarstwo ścienne w Polsce*, Poznań 1984 (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, seria Historia Sztuki, nr 17; współautorzy: Jerzy Domasłowski, Marian Kornecki i Helena Małkiewiczówna); *Malarstwo gotyckie na Pomorzu Wschodnim*, Warszawa – Poznań 1990 (Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Wydział Nauk o Sztuce, Prace Komisji Historii Sztuki, t. 17; współautorzy: Jerzy Domasłowski, Adam S. Labuda); *Gotyckie spiszowe płyty nagrobne w Polsce. Studia o formie i treściach ideowych*, Poznań 1997 (Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Wydział Nauk o Sztuce, Prace Komisji Historii Sztuki, t. 28; wspólnie z Jarosławem Jarzewiczem i Barbarą Trelińską), bibliofilską edycję *Francuskiego modlitewnika Jana Zamoyskiego*, Warszawa 1998 (wraz z Elizą Szandomirską). Nie stroniła od pisania recenzji interesujących książek. Napisała szereg opracowań popularnonaukowych, jak *Przewodnik po bazylice trzebnickiej i żywot świętej*

sku, Warszawa–Wrocław 1991 oraz – wydane już pośmiertnie – *Spółczesność średniowieczna na szachownicy życia. Studium ikonograficzne*, Poznań, 2000 (omawiające Jakuba de Cessolis, *Traktat o obyczajach i powinnościach szlachty na podstawie gry w szachy*). Ostatnie teksty zostały opublikowane w przygotowywanej przez wiele lat w Instytucie Sztuki Polskiej Akademii Nauk zbiorowej syntezie *Malarstwo gotyckie w Polsce*, Warszawa 2004¹³.

¹³ *Malarstwo gotyckie w Polsce*, cz. 1, *Synteza*, red. A.S. Labuda, K. Secomska (*Dzieje sztuki polskiej*, t. 2, cz. 3). Alicja Karłowska-Kamzowa jest autorką następujących rozdziałów: *Malarstwo ścienne na Śląsku*, s. 69–91; *Malarstwo ścienne w Małopolsce*, s. 93–110; *Malarstwo ścienne w Wielkopolsce, na Kujawach i Mazowszu*, s. 111–116; *Malarstwo książkowe w Wielkopolsce*, s. 451–458; *Malarstwo książkowe na Mazowszu i Kujawach*, s. 459–465 oraz *Malarstwo książkowe na Pomorzu Wschodnim*, s. 467–479, jak również hasel w cz. 2, *Katalog zabytków*, omawianego dzieła (malarstwo ścienne – Brzeg, Hajduki Nyskie, Jawor, Jemielnica, Kałków, Krzyżowice, Małujowice, Modliszów, Pełcznica-Świebodzice, Pogorzela, Siedlęcín, Sieroty, Stare Bielsko, Strzegom, Strzelce koło Sobótki, Strzelniki, Tymowa, Wrocław – kościół katedralny (etap I, II), Żąbkowice, Ziębice).

Jadwigi, Rzym 1973 (w ówczesnej sytuacji politycznej w kraju z uwagi na miejsce wydania opublikowany anonimowo; wyd. 2 Trzebnica 1981); *Średniowieczne polichromie ścienne na Śląsku Opolskim*, Katowice 1976; *Zabytkowy kościół farny w Kościanie. Monografia historyczno-artystyczna*, Kościan 1989, czy (wraz z Dorotą Matyaszczyk) *Wielkopolskie rezydencje. Po-*

Jubileusz 60-lecia urodzin w Instytucie Historii Sztuki UAM, 1995 r.

wracające okruchy przeszłości, Poznań 1997, towarzyszące wystawie z okazji Europejskich Dni Dziedzictwa Kulturowego, zorganizowanej przez Wielkopolski Ośrodek Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego. Spośród prac zbiorowych, oprócz tekstów będących plonem sesji naukowych organizowanych przez Panią Profesor i wydawanych pod jej redakcją¹⁴, ukazały się m. in. 3 tomy zatytułowane *Sztuki plastyczne na średniowiecznym Śląsku*, wydane „na prawach rękopisu” (Wrocław – Poznań, 1988–1990)¹⁵. Przedstawiła szereg wystąpień na krajowych i zagranicznych konferencjach, należała też do grona wytrwałych i inspirujących dyskutantów. Poza Polską szereg referatów wygłosiła m. in. w Niemczech, zwłaszcza na Uniwersytecie w Halle (Saale), gdzie długoletnim partnerem naukowym był prof. Heinrich L. Nickel¹⁶.

¹⁴ Np. *Gotyckie malarstwo ścienne w Europie środkowo-wschodniej. Materiały konferencji naukowej Instytutu Historii Sztuki (Poznań, 20–23.X.1975)*, Poznań 1977 (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, seria Historia Sztuki, nr 6); *Konferencja naukowa zorganizowana przez Komisję Historii Sztuki PTPN pt.: Zagadnienie powiązań artystycznych polskiej sztuki gotyckiej, Poznań – 15.XI.1977 r.* (Sprawozdania/Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Wydział Nauk o Sztuce, nr 95, 1977); *Les relations artistiques entre la Pologne, la France, la Flandre et la Basse Rhenanie du XIIIe au XVe siècle*, Poznań 1981 (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, seria Historia Sztuki, nr 13); *Bretagne – Pologne. La tradition medievale aux temps modernes*, Poznań 1995 (Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Wydział Nauk o Sztuce, Prace Komisji Historii Sztuki, t. 23 – we współpracy z Jakiem Kowalskim) i in.; *Materiały ostatniej prowadzonej sesji naukowej, poświęconej brązowym płytom nagrobnym w Polsce (kwiecień 1999)*, nie ukazały się.

¹⁵ Wydane techniką małej poligrafii w ramach Resortowego programu badań podstawowych III.6 – *Przeobrażenia społeczne i narodowe na Śląsku*.

¹⁶ H.L. Nickel, *Alicja Karłowska-Kamzowa (1935–1999)*, [w:] *Zur Architektur und Plastik des Mittelalters in Sachsen-Anhalt*, Hallesche Beiträge zur Kunstgeschichte, H. 2, 2000, s. 116–117.

Prof. Antoni Gąsiorowski, prezes PTPN, wręczający książkę pamiątkową podczas obchodów jubileuszowych, 1995 r.

macierzystej parafii św. Marcina. W latach 1964–1969 opracowywała hasła, zamieszczane w *Słowniku Starożytności Słowiańskich*, wydawanym przez Komitet Słowianoznawstwa PAN.

Nie wszystkie inicjatywy wydawnicze doczekały się realizacji. Zaplanowany na pięć obszernych i bogato ilustrowanych tomów Katalog Gotyckich Malowideł Ściennych w Polsce, przygotowywany w latach 1974–1979 przy pomocy krakowskich badaczy, dr. Mariana Korneckiego i mgr Heleny Małkiewiczówny oraz niżej podpisanego, choć pierwszy tom, obejmujący Śląsk, był już gotowy do rozpoczęcia procesu wydawniczego, ostatecznie w całości pozostał dostępny jedynie w formie teczek z dokumentacją zabytków w Bibliotece Instytutu Historii Sztuki UAM. Obejmował wszystkie malowidła, zarówno zachowane, których badania prowadzono in situ, jak i znane jedynie ze źródeł historycznych. W skróconym i skromnym kształcie został wydany pod jej redakcją jako dwujęzyczna publikacja *Materiały do katalogu gotyckich malowideł ściennych w Polsce = Materialien zum Katalog gotischer Wandmalereien in Polen*, Poznań 1981, a później posłużył jako podstawa wspomnianej syntezy ściennego malarstwa gotyckiego w Polsce z 1984 roku. Nie powstała również planowana albumowa publikacja o polskiej sztuce gotyckiej.

Życzliwa ludziom, skromna, niezwykle pracowita i energiczna, była promotorem niemal 90 prac magisterskich i 9 doktoratów¹⁷, a także z zapałem

¹⁷ Wykaz prac doktorskich i magisterskich z zakresu historii sztuki za lata 1961–73. Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Katedra Historii Sztuki, Biuletyn Historii Sztuki 37 (1975), nr 3, s. 298; Wykaz prac doktorskich i magisterskich z zakresu historii sztuki za lata 1974–83. Poznań, Instytut Historii Sztuki UAM, zest. D. Matyaszczyk, Biuletyn Historii Sztuki 46 (1984), nr 1, s. 144, 146–147; Spis prac doktorskich i magisterskich. Poznań, Uni-

Pisała teksty zarówno w uznanych krajowych periodykach naukowych, jak i w czasopismach regionalnych, szczególnie związanych z Wielkopolską, poczynając od „Biuletynu Historii Sztuki”, „Folia Historiae Artium”, „Roczników Sztuki Śląskiej” i „Studiów Źródłoznawczych”, po „Kronikę Wielkopolski”, „Pamiętnik Towarzystwa Miłośników Ziemi Kościańskiej” oraz biuletyn

prowadziła krajowe i zagraniczne studenckie objazdy terenowe. Co było w tamtych czasach niecodzienne, przyczyniła się do publikacji dwóch tomów tekstów naukowych opracowanych przez swoich seminarzystów, które ukazały się one w charakterystycznej formie tzw. małej poligrafii¹⁸. W 1980 roku z jej inicjatywy zapoczątkowano interdyscyplinarne seminaria młodych mediewistów z kraju i zagranicy, owocujące kontaktami naukowymi i publikacją wystąpień, nadal odbywające się co roku pod patronatem Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, które obecnie noszą jej imię. Profesor Alicja Kamzowa należała do grona osób, dzięki którym

Obchody jubileuszowe w PTPN, 1995 r.

w 1990 roku powrót do Wielkopolski Vischerowskich spiżowych płyt nagrobnych, które po II wojnie światowej znalazły się w magazynach (wtedy) leningradzkiego Ermitażu, otrzymał stosowną oprawę naukową¹⁹.

Od 1974 roku była kierownikiem Zakładu Historii Sztuki Średniowiecznej i wicedyrektorem Instytutu Historii Sztuki, w latach 1972–1975 pełniła urząd prodziekana Wydziału Filozoficzno-Historycznego, a w latach 1981–1984 dziekana Wydziału Historycznego UAM²⁰. W 1989 roku Pani Profesor

wersytet im. Adama Mickiewicza, Instytut Historii Sztuki, oprac. Katarzyna Barańkiewicz (za lata 1980–1998), Biuletyn Historii Sztuki 61 (1999), nr 1–2, s. 115–116, 120–122; *Hochschulnachrichten*, Tl. 2. Poznań/Posen, Instytut Historii Sztuki Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza (Institut für Kunstgeschichte der Adam-Mickiewicz-Universität), bearb. von K. Barańkiewicz, *Kunstchronik* 53 (2000), H. 9/10, s. 515; *Hochschulnachrichten*, Tl. 2. Poznań/Posen, Instytut Historii Sztuki Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza (Institut für Kunstgeschichte der Adam-Mickiewicz-Universität), bearb. von Katarzyna Barańkiewicz, *Kunstchronik* 54 (2001), H. 8/9, s. 472.

¹⁸ *Studia i materiały Seminarium Średniowiecznego*, z. 1, Poznań 1984; z. 2, Poznań 1997. Niestety, ta cenna inicjatywa, której patronowało Koło Naukowe Studentów Historii Sztuki UAM, nie znalazła kontynuatorów.

¹⁹ A. Karłowska-Kamzowa, *Gotyckie i wczesnorenansowe brązowe płyty nagrobne z Poznania i Szamotuł*, Poznań 1990. Materiały zorganizowanej z tej okazji sesji naukowej Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk zostały opublikowane na łamach *Kroniki Miasta Poznania* 1991, nr 3/4, s. 7–99.

²⁰ Por. Sz. Skibiński, *Instytut Historii Sztuki UAM*, [w:] 30. rocznica utworzenia Wydziału Historycznego Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu, teksty D. Minta-Tworzowska [i in.], Poznań 2006, s. 38–41 i tamże, *Dziekani Wydziału Historycznego UAM*, s. 69.

Promocja doktorska, 1997 r. Od lewej: Natalia Łomozik-Czekalska, Aleksander Jankowski, prof. Alicja Karłowska-Kamzowa, Andrzej Wozniński, Liliana Krantz-Domasłowska, Iwona Błaszczuk

i później. Jako jedna z nielicznych wśród pracowników naukowych czynnie wspierała uczestników strajku studenckiego w 1988 roku w gmachu Collegium Maius UAM, nie bacząc na grożące konsekwencje. W 1989 roku została przewodniczącą uniwersyteckiego Komitetu Obywatelskiego, a później zdecydowanie poparła studentów, okupujących gmach Komitetu Wojewódzkiego PZPR w celu przekazania go uniwersytetowi – dzisiejszego Collegium Historicum UAM²².

Prof. dr hab. Alicja Karłowska-Kamzowa z poświęceniem działała także poza własnym środowiskiem naukowym. Co nie było wówczas tak częstą praktyką jak obecnie i wymagało dość uciążliwych dojazdów, przez parę lat prowadziła zajęcia dydaktyczne na Uniwersytecie Wrocławskim i współpracowała z Instytutem Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego. Do instytucji, które chętnie wspomagała swoją wiedzą należało Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie, gdzie była członkiem Rady Naukowej²³. Prowadziła ponadto zajęcia dydaktyczne dla studentów europeistyki na Wy-

została przewodniczącą komitetu organizacyjnego obchodów jubileuszu 70-lecia utworzenia Katedry Historii Sztuki Uniwersytetu Poznańskiego, połączonego z okolicznościowym seminarium naukowym i zjazdem absolwentów²¹.

Była głęboko zaangażowana w działalność społeczną, m. in. w powstanie i działania Solidarności, zarówno w latach 1980–1981, w czasie stanu wojennego, gdy groziło to represjami ze strony władz państwowych, jak

²¹ P. Juskiewicz, *Sprawozdanie z obchodów siedemdziesiątej rocznicy powstania Katedry Historii Sztuki na Uniwersytecie Poznańskim*, *Biuletyn Historii Sztuki* 52 (1990), nr 3-4, s. 462-464.

²² J. Kowalski, op. cit., s. 16.

²³ Służyła pomocą merytoryczną przy organizacji kilku wystaw, których komisarzem był Leszek Wetesko – oprócz wcześniej wspomnianej o rękopisach iluminowanych drukiem ukazali się również – pod jej redakcją – *Cystersi w średniowiecznej Polsce - kultura i sztuka. Katalog wystawy*, Warszawa-Poznań 1991 (Państwo Polskie w Pierwszych Wiekach). Sama wystawa miała miejsce jeszcze w roku 1987.

dziale Prawa i Administracji macierzystego uniwersytetu, których świadectwem pozostaje oryginalny anglojęzyczny przewodnik po Wielkopolsce²⁴.

W Poznańskim Towarzystwie Przyjaciół Nauk, do którego od chwili założenia w 1857 roku należeli jej przodkowie z rodziny Studniarskich i Karłowskich (łącznie 11 osób!), od 1975 roku była przewodniczącą Komisji Historii Sztuki, w latach 1978–1984 przewodniczącą Wydziału Nauk o Sztuce, w latach 1984–1990 sekretarzem generalnym PTPN, od 1990 roku wiceprezesem i od 1996 roku prezesem²⁵. Jej dary wzbogaciły zasób Biblioteki PTPN²⁶, spora część księgozbioru zasilila Bibliotekę Instytutu Historii Sztuki UAM. Była również członkiem Zespołu Nauk Humanistycznych oraz wiceprzewodniczącą opiniodawczo-doradcze Zespołu ds. Upowszechniania Nauki i Informacji Naukowej Komitetu Badań Naukowych, rady programowej Kasy im. Mianowskiego i Rady Ochrony Zabytków Ministra Kultury i Sztuki.

Wiele czasu i serca poświęcała rodzinie (miała dwójkę dzieci²⁷ i doczekała się trójki wnucząt), pomyślnie godząc to z realizacją pasji naukowej. Znajdowała również czas na wypoczynek na ulubionej działce w podpoznańskim Puszczykowie. Wywodząc się z rodziny głęboko katolickiej (siostrą jej dziadka była Maria Karłowska, u schyłku XIX w. założycielka Zgromadzenia Sióstr Pasterek od Opatrzności Bożej, beatyfikowana w 1997), żarliwą religijność łączyła z duchem wielkiej tolerancji.

²⁴ *Europe in Wielkopolska. An 8-day trip through towns, castles, woods and lakes of the oldest Polish region*, dir. by A. Karłowska-Kamzowa, Poznań 1999.

²⁵ A. Gąsiorowski, *Przedmowa*, [w:] *Kobieta w kulturze średniowiecznej Europy*, s. 7–8; szerzej o rodzinnej tradycji członkostwa w PTPN pisze Jacek Wiesiołowski, op. cit., s. 21–22, wymieniając wśród nich, począwszy od chwili założenia Towarzystwa, czterech Studniarskich i siedem osób z rodziny Karłowskich; byli pośród nich m. in. prapradziadek, sędzia Antoni Studniarski oraz pradziadek, Maksymilian Studniarski – profesor języka francuskiego w Gimnazjum Realnym Bergera, pierwszy sekretarz Wydziału Historyczno-Literackiego i opiekun zbiorów prehistorycznych, dziadek – Kazimierz Karłowski (inżynier budownictwa wodnego, słynny z osiągnięć w dziedzinie melioracji terenów nad Obrą), ks. prałat dr Kazimierz Karłowski – profesor seminariów duchownych w Poznaniu i w Gnieźnie (por. E. Wilemska, *Karłowski Kazimierz*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. 8, Lublin 2000, szp. 800), a z kobiet Matka Maria Karłowska (por. J. Machniak, *Maria Karłowska bł.*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. 11, Lublin 2006, szp. 1314) i doc. Gabriela Karłowska.

²⁶ *Biblioteka Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*, red. R. Marciniak, Poznań 2002, s. 21.

²⁷ Paweł Kamza, ur. 1963, polonista, reżyser teatralny, fotografik, laureat szeregu nagród artystycznych – por. portal Kultura polska: http://www.culture.pl/pl/culture/artykuly/os_kamza_pawel (dostęp 18.09.2010) i Halina Bogusz z d. Kamza, lekarz medycyny.

Zmarła 24 listopada 1999 roku po długiej i ciężkiej chorobie, którą znosiła z wielką godnością. 2 grudnia została pochowana w rodzinnym grobie obok męża, Tadeusza Kamzy (żył w latach 1921–1982, był lekarzem, specjalistą urologiem), na cmentarzu parafii św. Jana Vianneya (Cmentarzu Sołackim) przy ul. Lutyckiej w Poznaniu²⁸. Stowarzyszenie Historyków Sztuki zadedykowało jej pamięci materiały ogólnopolskiej sesji naukowej z 2000 roku, *Polska na przełomie I i II tysiąclecia*, Poznań 2001. PTPN wydało już za życia księgę pamiątkową – materiały XV Seminarium Mediewistycznego z 1994 roku – *Kobieta w kulturze średniowiecznej Europy. Prace ofiarowane Profesor Alicji Karłowskiej-Kamzowej*, pod red. Antoniego Gąsiorowskiego, Poznań 1995 (Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Wydział Nauk o Sztuce, Prace Komisji Historii Sztuki, t. 21), wznowioną w 1999 roku, natomiast pośmiertnie zbiór prac *Wielkopolska – Polska – Europa. Studia dedykowane pamięci Alicji Karłowskiej-Kamzowej*, pod redakcją Jacka Wiesiołowskiego, przy współpracy Jacka Kowalskiego, Poznań 2006 (Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Wydział Nauk o Sztuce, Prace Komisji Historii Sztuki, t. 34). Ukazały się też liczne teksty wspomnieniowe²⁹. Szczególnie wzruszająca i wstrząsająca formę upamiętnienia wybrał syn, Paweł Kamza, publikując katalog wystawy fotografmów, osobiście wykonanych podczas tragicznej choroby³⁰.

Za swoją działalność została odznaczona m. in. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polaki, Medalem Komisji Edukacji Narodowej i wielkopolskim medalem regionalnym „Ad Perpetuam Rei Memoriam”. Parę lat temu została wysunięta myśl o upamiętnieniu Pani Profesor poprzez umieszczenie tablicy ku jej czci na dziedzińcu gmachu PTPN, którego ściany przypominają o wielu wybitnych działaczach Towarzystwa. Niestety, inicjatywa ta

²⁸ W tym samym grobie spoczywa m. in. prof. Ludwika Dobrzyńska-Rybicka (1868–1958) – filozof, kierownik Biblioteki Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk – M. Plewkiewicz, *Dobrzyńska-Rybicka Ludwika*, [w:] *Wielkopolski Słownik Biograficzny*, kom. red. A. Gąsiorowski [i in.], wyd. 2, Poznań 1983, s. 152.

²⁹ *Uśmiechnięta Polka. Alicja Karłowska-Kamzowa (1935–1999)*, *Gazeta Wielkopolska* (dod. *Gazety Wyborczej*), 27–28.11.1999, s. 6; J. Domasłowski, *Profesor dr. hab. Alicja Karłowska-Kamzowa*, s. 7–10; T. Jasiński, op. cit., s. 20–21; H.L. Nickel, op. cit., s. 116–117; P. Piotrowski, *Nauczyła nas, że miarą życia jest śmierć, ale też miarą śmierci jest życie*; J. Wiesiołowski, op. cit., s. 21–22, *Życie Uniwersyteckie* 2000, nr 1–2, s. 21–22; M. Konopka, op. cit., s. 441–442; J. Kowalski, op. cit., s. 7–18; J. Domasłowski, *Alicja Karłowska-Kamzowa (1935–1999)*, s. 10 i n.

³⁰ P. Kamza, *Gra w szachy* (katalog wystawy fotografii, zorganizowanej przez PTPN podczas XXV Seminarium Mediewistycznego im. Alicji Karłowskiej-Kamzowej), Poznań, 2004.

musiała ustąpić potrzebie namalowania – zgodnie z tradycją – portretu Pani Prezes. Wizerunek ów powstaje obecnie w kolejnej wersji, co tylko potwierdza bogactwo osobowości prof. Alicji Kamzowej, wymykające się łatwej klasyfikacji. Pozostaje mieć nadzieję, że po pomyślnym sfinalizowaniu tego etapu, będzie można powrócić do poprzedniej inicjatywy i pośród uczonych mężów znajdzie się miejsce dla równie uczonej i zaangażowanej niewiasty – Pani Profesor Alicji Karłowskiej-Kamzowej, jedynej Pani Prezes w ponad 150-letniej historii zasłużonej korporacji naukowej³¹.

Sylwetka naukowa i aktywność społeczna Pani Profesor wymagają podjęcia systematycznych badań archiwalnych, niniejszy tekst z pewnością tematu nie wyczerpuje. Obiecującego kroku w tym kierunku dokonał niedawno ks. Dariusz Tabor CR, przedstawiając wnikliwą analizę dorobku naukowego w dziedzinie badań nad śląskim czternastowiecznym malarstwem miniaturowym³².

Wybór publikacji

³¹ Zob. internetowa galeria wizerunków prezesów PTPN: http://www.ptpn.poznan.pl/GALERIA_Prezesi.html (dostęp 18.09.2010).

³² D. Tabor, *Malarstwo książkowe na Śląsku w XIV wieku*, Kraków 2008, s. 26–35.